

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРАВА

**«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»**

Збірник матеріалів Міжнародної науково-
практичної конференції
(м. Одеса, 1 листопада 2024 року)

2024

УДК
341.231.14:355.271(062.552) П68

*Друкується за наказом ректора Національного університету
 «Одеська юридична академія» О. В. Тодошчака
 (наказ № 3177-44 від 08.10.2024 р.)*

Відповідальний редактор – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Ківалов С.В.**
Заступник відповідального редактора – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України **Аракелян М.Р.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набісвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гребенюк Дмитро Олегович – PhD, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8685

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с.

© НУ «Одеська юридична академія», 2024

© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

Milieu and Others. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2010%3A779>

5. Opinion of Advocate General Kokott delivered on 15 July 2021 in Case C-181/20. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62020CC0181>

Ключові слова: зворотна сила закону, право ЄС, Суд ЄС, правова визначеність, принципи права ЄС, прецедент, практика Суд.

Славко Анна Сергіївна

*доцент кафедри міжнародного, європейського
права та порівняльного правознавства Сумського
державного університету*

РАДА ЄВРОПИ І ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ: У ПОШУКАХ СТАНДАРТІВ

Імплементація елементів перехідного правосуддя до вітчизняної правової системи наразі стала одним із важливих напрямків реформ, адже потребує внесення як законодавчих змін, так і певного «перевороту» в інформаційній політиці держави. Наразі прогрес України у зазначеній царині можна оцінити як помірний і навіть незначний, хоча проблема видається нагальною. Грунтом для розробки національних інструментів перехідного правосуддя, на наш погляд, може слугувати не тільки досвід інших держав, а і загальні рамки і

стандарти, напрацьовані у рамках певних міжнародних організацій.

Однією з таких організацій є Рада Європи. З часу свого заснування ця міжнародна організація послідовно працює над зміцненням демократії та гарантій прав людини у державах-членах. Україна приєдналася до Ради Європи у 1995 році, а в 1997 році ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, поширивши тим самим на себе юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Відтак, доробок Ради Європи у царині перехідного правосуддя є орієнтиром для впровадження власної моделі перехідного правосуддя.

Аналізуючи згаданий доробок, можна зауважити що саме існування Ради Європи великою мірою є присвятою перехідному правосуддю. Як стверджують дослідники, прагнення до встановлення перехідного правосуддя (хоч цього поняття на той момент ще не існувало), було закладено у фундаментальних цінностях Ради Європи. У створенні Статуту ради Європи і розробці ЄКПЛ в першу чергу брали участь ті держави, які щойно пережили глибоко травматичну війну на своїх територіях і найбільше постраждали від руйнувань і жахливості Другої світової війни. Ці держави також мали дуже явну зацікавленість у визначенні та відповідальності за звірства, про що свідчить їхня відданість Нюрнберзькому трибуналу. Ці країни мали справу не лише з історією масових звірств, але й боролися з практичне завдання, як запобігти виникненню подібних подій у майбутньому [1]. Відтак, серед цілей Ради Європи у статті 1 Статуту

визначено

«досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу», а в преамбулі висловлюється певність, що «зміцнення миру на засадах справедливості та міжнародного співробітництва є життєво важливим для збереження людського суспільства та цивілізації» [2].

Рада Європи у царині перехідного правосуддя працювала за кількома напрямками:

- 1) Встановлення через свої рішення та рекомендації стандартів примирення, демократичного врядування та поваги до прав людини, які опосередковано впливають на правові системи держав-членів і формують загальну рамку для встановлення перехідного правосуддя якщо у ньому виникне потреба;
- 2) Посередництво та врегулювання у конкретних випадках;
- 3) Формування стандартів поваги до прав людини (наприклад, до релігійної свободи, свободи вираження поглядів, доступу до правосуддя тощо) через рішення Європейського суду з прав людини, які перешкоджають безкарності.

Не вдаючись до широкого опису актів Ради Європи, визначених у першому пункті, вкажемо, що загалом майже вся діяльність Ради Європи спрямована на встановлення та дотримання високих демократичних стандартів та поваги до прав людини.

Так само варто відзначити зусилля Ради Європи для врегулювання на території колишньої Югославії [3].

Натомість, у рамках діяльності Ради Європи за третім пунктом варто зазначити низку справ, в яких ЄСПЛ сформував свої підходи до постконфліктного врегулювання. Зокрема, справа *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* стосувалася наслідків постконфліктного врегулювання на території колишньої Югославії. Дейтонські угоди передбачали формування органів влади за квотним принципом, дозволяючи балотуватися на посади у виборних органах влади боснякам, хорватам і сербам, як представникам «державотворчих» народів. Заявники у справі були євреєм та ромом і не бажали відмовлятися від свого етнічного походження.

При цьому ЄСПЛ мав врахувати, що Дейтонські угоди були перехідним документом, який дозволяв досягнути постконфліктного врегулювання на території колишньої Югославії. Описуючи цей документ, ЄСПЛ зауважив, що «...це правило переслідувало принаймні одну мету, яка в цілому сумісна із загальними цілями Конвенції, як це відображено в преамбулі до Конвенції, а саме відновлення миру. Коли оскаржувані конституційні положення були введені в дію, діяло дуже крихке припинення вогню. Положення були спрямовані на припинення жорстокого конфлікту, позначеного геноцидом і «етнічними чистками». Природа конфлікту була такою, що для забезпечення миру була необхідна згода «державотворчих народів» (а саме босняків, хорватів і сербів). Це могло б пояснити, не обов'язково виправдовуючи, відсутність представників інших громад (таких як

місцеві ромські та єврейські громади) на мирних переговорах та стурбованість учасників справжньою рівністю між «державотворчими народами» в постконфліктному суспільстві» (§ 45) [4]. Проте, незважаючи на особливу цінність документа для постконфліктного врегулювання, Суд визнав його положення дискримінаційними, обґрунтовуючи своє рішення значним прогресом, якого досягла Боснія і Герцеговина з часу укладення Дейтонської угоди.

Про необхідність враховувати наслідки збройного конфлікту при вирішенні справ Суд згадував у справі *Chiragov and Others v. Armenia*. Заявники скаржилися на неможливість отримати доступ до свого нерухомого майна, яке залишилося на де-факто контрольованій Вірменією території Нагірного Карабаху. ЄСПЛ підкреслив, що «прецедентне право Суду розробило гнучкий підхід щодо доказів, які повинні надаватися заявниками, які стверджують, що втратили своє майно та житло в ситуаціях міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту» (§ 136) [5]. Відповідно, незважаючи на заперечення російського уряду, за заявниками було визнано статус потерпілих.

На попередньо згадану справу Суд посилався також у справі *Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*. Заявники скаржилися на тортури, незаконне ув'язнення та відмову у доступі до судочинства, яких зазнали на території Абхазії. Російський уряд оскаржував юрисдикцію ЄСПЛ у цій справі з огляду на невичерпання всіх національних засобів юридичного захисту та вплив чинного тоді шестимісячного строку. Суд зауважив, що «ситуації у справах *«Varnava and Others v. Turkey»* та

«Chiragov and Others v. Armenia» стосувалися скарг на триваючі порушення у складній постконфліктній ситуації, яка торкається великих груп осіб. У таких ситуаціях часто не було б адекватних національних засобів правового захисту, або якщо б вони були, їх доступність або функціонування могли б ускладнюватися практичними труднощами. Тому для заявників може бути доцільним чекати результатів політичних процесів, таких як мирні переговори, які, з огляду на такі обставини, можуть дати єдину реалістичну надію на досягнення рішення» (§263) [6]. Відтак, Суд поширив свою часову юрисдикцію на справу заявників.

У справі *Baljak and Others v. Croatia* Суд окремо вказав на необхідність постконфліктного врегулювання, а також на право потерпілих і суспільства загалом знати правду про конфлікт. У цій справі заявник скаржився на відсутність ефективного розслідування вбивств його рідних у Хорватії у 1995 році. Цивільно-правове провадження на національному рівні теж не дало належного результату. На думку Суду, «висновок, якого дійшли національні суди, відхиляючи позов, – що заявники не змогли довести, що хорватські солдати вбили С.Б. і те, що його вбивство не становило воєнної шкоди – був явно необґрунтованим, беручи до уваги конкретні обставини справи та прецедентне право Суду відповідно до статті 2 Конвенції. Прийшовши до такого висновку, національні суди фактично нав'язали заявникам недосяжний стандарт доказування, що було особливо неприйнятним з огляду на серйозність відповідних дій» (§ 41) [7]. На думку ЄСПЛ, національні суди зобов'язані

враховувати контекст збройного конфлікту та забезпечувати потерпілим найширші можливості для встановлення правди.

Підсумовуючи, можемо зауважити, що Рада Європи реалізує низку заходів для підтримання заходів перехідного правосуддя – як і через загальні рамки щодо підтримки демократії, поваги до прав людини і подолання безкарності, так і через зусилля, спрямовані безпосередньо на постконфліктні території. Проте це дослідження переважно сфокусоване на стандартах Європейського суду з прав людини щодо постконфліктного врегулювання. Аналіз практики ЄСПЛ у загаданій царині дає змогу виділити такі основні тези:

1. Європейський суд з прав людини прагне враховувати контекст справи: як існування збройного конфлікту в минулому, так і поточну ситуацію і прогрес якого досягла чи не досягла держава у постконфліктному врегулюванні;
2. Суд спрощує вимоги щодо прийнятності заяв щодо скарг, які стосуються постконфліктного врегулювання. Наприклад, вважає обґрунтованим пропуск шестимісячного строку в обставинах, де заявники могли сподіватися на політичне врегулювання, або припускає, що національні засоби захисту могли виявитися повністю неефективними;
3. ЄСПЛ вважає, що національні суди повинні враховувати контекст збройного конфлікту і тому не встановлювати надто високих вимог до доказів у справах щодо з'ясування долі потерпілих від збройного конфлікту, розкриття правди тощо.

Джерела:

1. Aoláin F.N. Transitional Justice and the European Convention on Human Rights. The Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2017. 26 p.
2. Статут Ради Європи. Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text
3. Post-war justice and durable peace in the former Yugoslavia. Issue Paper by the Council of Europe Commissioner for Human Rights. Council of Europe, 2012. 50 p.
4. Case of Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina, judgment of 22 December 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491>
5. Case of Chiragov and Others v. Armenia, judgment of 16 June 2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353>
6. Case of Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia, judgment of 7 March 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223361>
7. Case of Baljak and Others v. Croatia, judgment of 25 November 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-213855>

Ключові слова: перехідне правосуддя, постконфліктне врегулювання, Рада Європи, практика Європейського суду з прав людини.

ГОНЧАРУК Д.Р.

Права людини та застосування штучного інтелекту у військових цілях 249

ФАСІЙ А.В.

Міжнародні стандарти охорони та захисту права на психічне здоров'я в умовах збройних конфліктів 255

ЧЕРНЯВСЬКИЙ М.В.

Роль миротворчих операцій ООН у забезпеченні безпеки та захисті прав людини під час збройних конфліктів 263

РЕДЧЕНКО Я.О.

Проблематика використання цифрових валют в міжнародних інвестиційних арбітражах 268

ДЖЕВАГА-ТРЕТЬЯКОВА С.Ю.

Правове регулювання протидії відмиванню грошей: європейський контекст 276

Секція № 4**Регіональні механізми захисту прав людини****СУРІЛОВА О.О.**

Простір свободи, безпеки, правосуддя ЄС: двадцятип'ятирічний досвід та нові виклики 284

КАЛАШЛІНСЬКА М.В.

Досвід Любліна у захисті прав людини під час кризи біженців: поведінкові чинники 290

БІРЮКОВ Р.М.

Європол як структура обміну даними в рамках міжнародного поліцейського співробітництва в Європі 296

МІЩЕНКО І.В.

Дія права ЄС у часі: регламентація та прецедентна практика 301

СЛАВКО А.С.

Рада Європи і перехідне правосуддя: у пошуках стандартів 305

АКІМЕНКО Ю.Ю.

Розвиток економічних та соціальних прав людини у контексті функціонування внутрішнього ринку ЄС 313

БЄЛОГУБОВА О.О.

Обмежувальні заходи у зовнішній політиці ЄС у відповідь на серйозні порушення прав людини 318

ДРОНОВ В.Ю.

Право на повагу до приватного та сімейного життя в африканській системі захисту прав людини 322

ВОЙТОВУСН Р.Р.

Ways to improve mechanisms for realization of state policy in the field of informational rights protection 326